

PRESA ECLEZIASTICĂ ROMÂNEASCĂ DIN TRANSILVANIA ÎN PERIOADA 1850-1875

Mihaela Bedecan

Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca

În cunoașterea vieții religioase a românilor din Transilvania din secolul al XIX-lea un rol important îi revine presei ecleziastice. Studiul acesteia oferă o modalitate de a descoperi problemele cu care se confruntau cele două biserici românești, ortodoxă și greco-catolică, felul în care acestea erau implicate în viața societății transilvănene, modul în care abordau cele mai importante evenimente ale vremii, poziția pe care o aveau vizavi de acestea. Ziarele reprezentau, pe de altă parte, un instrument de propagandă și de propagare a ideilor, o modalitate de informare și influențare a cititorilor.

Începutul presei românești ardelenice se va plasa în anii 1837-1838, la Brașov. Locul nu este deloc întâmplător. Avem aici o burghezie românească puternică, capabilă să sprijine asemenea inițiative și să facă din ele demersuri durabile. Astfel în 1837, la 2 ianuarie, apare „Foaia duminicii”, redactor responsabil fiind Ion Barac. Era un săptămânal care cuprindea știrile săptămânii și curiozități, dar care la 25 decembrie același an își încetează apariția. Pe parcursul celor 12 luni au ieșit de sub tipar 52 de numere, prețul anual al abonamentului fiind de 4 florini¹. Tot în 1837 a apărut „Foaia de săptămână din Transilvania”, doar două numere, în 3 și 10 iulie 1837², întrucât nu avea aprobarea necesară editării³. Anul 1838 pune bazele unei veritabile presei românești ardelenice. Cu 1 ianuarie apare „Foaia literară”, devenită, din 2 iulie, „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, pentru ca la 12/22 martie să apară primul număr al „Gazetei de Transilvania”, ambele sub îngrijirea lui George Barițiu. „Gazeta de Transilvania”⁴ a fost primul ziar politic și cultural al românilor din Transilvania, având intenția declarată, în articolul-program al primului număr, să se ocupe de răspândirea științei și informațiilor de diverse categorii în rândul poporului, precum și de cultivarea limbii române și a literaturii. Pe măsură ce ne

¹ Mircea Popa, Valentin Tașcu, *Istoria presei românești din Transilvania de la începuturi până la 1918*, București, Edit. Tritonic, 2003, p. 54.

² *Ibidem*, p. 56.

³ Iulian Negrilă, *Istoria presei*, Arad, Edit. Multimedia, 1997, p. 16.

⁴ Vezi Pompiliu Teodor, *Semnificația „Gazetei de Transilvania”*, în „Steaua”, 39, 1988, nr. 3, p. 9.

apropiem de 1848 situația se schimbă, iar ziarul se transformă din unul enciclopedic în unul politic, subiectele de acest gen devenind predilecte. Chiar și „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, în care, până acum, predominau articolele literare, în preajma revoluției pașoptiste abandonează aceste orientări, publicând multă politică și devenind astfel un dublet al „Gazetei”, menit să absoarbă surplusul de material. Sufletul celor două gazete a fost fără îndoială George Barițiu, om de condei, ziarist înăscut, care-și va pune amprenta asupra evoluției celor două ziare. Barițiu a creat un model în ziaristica românească, oferind în paginile gazetelor sale cadru de manifestare pentru dezbaterile politice. Va rămâne cap de serie în jurnalistica ardeleană, fiind primul creator de presă politică românească din Ardeal. Păstrând legătura cu Barițiu, Timotei Cipariu îi cere acestuia sfatul, încă din 1836, în privința apariției unui ziar la Blaj. Convins că Blajul are suficiente resurse intelectuale care puteau susține cu condeii lor o gazetă, Cipariu omite controlul atent al autorităților asupra acestui centru de cultură românească. Inițiativa lui se concretizează abia în 1847 când apare primul ziar românesc scris cu litere latine, „Organul luminării”, urmat de „Învățătorul poporului”, în 1848. În ciuda eforturilor lui Cipariu care insista pentru apariția unui ziar românesc la Blaj, tergiversarea obținerii aprobărilor necesare va amâna ani de zile planul acestuia⁵. Numele gazetei urma să fie „Nunciul”, aceasta cuprinzând două părți: una scrisă cu litere chirilice, pentru popor, și alta, cultă, redactată cu litere latine și adresată elitelor⁶. Primul număr al ziarului apare la 4 ianuarie 1847, cu titlul schimbat în „Organul luminării”, având ca subtitlu „Gazetă bisericească, politică și literară” și fiind tipărit în întregime cu litere latine. Ziarul era controlat riguros, cerându-i-se lui Cipariu să trimită guvernului două exemplare din fiecare număr și având totodată restricția de a publica materiale privind lucrările Dietei din Cluj⁷. „Programa”, apărută în primul număr și concepută de Cipariu ca redactor, ajutat de Iosif Mani și Aron Pumnul, va ține cont de aceste indicații și se va circumscrie titlului, încercând „luminarea” publicului cititor prin informații, știri, curiozități diverse, dar și prin literatură, cultivată mult în paginile ziarului. În ceea ce privește celălalt ziar blăjean, „Învățătorul poporului”, acesta a apărut în perioada revoluției, din 12 mai până în 6 octombrie 1848, în 22 de numere⁸. Nu este doar un ziar strict informativ, ci o tribună culturală și politică pentru români, pornind la drum cu un program de educare a maselor și de insuflare a ideilor democratice ale revoluției.

Începând cu mijlocul secolului al XIX-lea se intensifică eforturile de redactare a unor ziare sub patronajul bisericilor românești sau redactate ori îndrumate de oameni ai bisericii. Din cele 80 de ziare și reviste românești care apar după 1850,

⁵ Ioana Botezan, *Contribuția lui Timotei Cipariu la dezvoltarea ziaristicii românești din Transilvania în preajma anului revoluționar 1848*, în „Apulum”, 1969, 7, nr. 2, p. 95-108; I. Pervain, *Timotei Cipariu și „Foaia literară” (1838)*, în „Cercetări lingvistice”, 1962, 7, nr. 1, p. 97-105.

⁶ Mircea Popa, Valentin Tașcu, *op.cit.*, p. 77.

⁷ *Ibidem*, p. 77.

⁸ *Ibidem*, p. 81. Vezi și Pompiliu Teodor, Gelu Neamțu, *Din istoria presei revoluționare: „Învățătorul poporului (1848)”*, în „Studii. Revistă de istorie”, 1968, 7, nr. 3, p. 435-448.

până la sfârșitul secolului, 12 pot fi catalogate ca ziare bisericești, fiind editate sub patronajul episcopilor sau al celor două mitropolii românești. Este vorba despre „Amvonul” (Pesta, Oradea) – 1868; „Biserica și școala” (Arad) – 1877; „Foaia administrativ arhidiecezană” (Blaj) – 1867; „Foaia bisericească” (Blaj) – 1883; „Foaia bisericească și scolastică” (Blaj) – 1887; „Foaia diecezană” (Caransebeș) – 1886; „Lumina” (Arad) – 1872; „Preotul român” (Gherla) – 1880; „Revista catolică” (Sătmăr) – 1895; „Sionul românesc” (Viena) – 1865; „Speranția” (Arad) 1869; „Telegraful român” (Sibiu) – 1853; „Unirea” (Blaj) – 1891.

Dintre acestea șase acoperă perioada 1850-1875⁹. Acestea sunt „Telegraful român” (Sibiu) – din 3 ianuarie 1853, „Sionul românesc. Foaie bisericească, literară și scolastică” (Viena) – 1 iulie 1865 – 15 octombrie 1867; 15 ianuarie – 15 septembrie 1872; „Foaia administrativ arhidiecezană” (Blaj) – martie – decembrie 1867, „Amvonul. Foaie bisericească” (Pesta) – 1 ianuarie – 30 decembrie 1868; în 1871 – 4 numere; 1 ianuarie – 15 aprilie 1881, „Speranția. Foaie literar-bisericească” (Arad) – 13 februarie – 27 decembrie 1869; 22 ianuarie 1871 – 15 iunie 1872, „Lumina. Foaie bisericească, scolastică, literară și economică” (Arad) – 13 august 1872 – 11 iulie 1875.

Andrei Șaguna, viitorul mitropolit al românilor ortodocși, a conștientizat semnificația socială a ziarelor. În 1846, la venirea sa în Transilvania, a susținut, alături de alți intelectuali, ideea înființării unui nou ziar românesc, alături de „Gazeta Transilvaniei”, iar în 1849 și 1850 a luptat pentru editarea, la Viena, a unui ziar în limbile română și germană¹⁰, care urma să influențeze clasa politică austriacă și să creeze o atitudine favorabilă românilor. Memoriul din 25 februarie 1849, elaborat de Șaguna, solicita aprobarea pentru apariția unui astfel de organ publicistic, dar cererea sa, în acea perioadă marcată de mișcările revoluționare, a fost sortită eșecului. O altă tentativă va avea loc tot în 1849, când episcopul va încerca editarea unui ziar politic pentru români, la Timișoara sau Arad¹¹, care să cuprindă desigur și informații cu caracter religios. Autorizația de editare nu a fost obținută în timp util, Șaguna va renunța la locația vestică, dar ideea editării unei gazete va rămâne. În decembrie 1852, după cereri repetate, guvernul transilvan îi permite să editeze un ziar pentru eparhia sa¹². A ales Sibiu, reședința sa, și astfel la 3 ianuarie 1853 apare „Telegraful român”, în Tipografia arhidiecezană înființată cu trei ani în urmă¹³.

⁹ Cf. Nerva Hodoș, Al. Sadi Ionescu, *Publicațiile periodice românești*, tom I, București, 1913; Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *Dicționarul presei românești (1731-1918)*, București, Edit. Științifică, 1995.

¹⁰ Mircea Păcurariu, „Telegraful român” la 125 de ani de la apariție, în „Biserica Ortodoxă Română”, 1978, 96, nr. 3-4, p. 252.

¹¹ Vezi Mircea Popa, *Încercarea lui Andrei Șaguna de a edita un ziar la Arad sau Timișoara în 1849*, în „Banatica”, 1975, 3, p. 311-316.

¹² Mircea Păcurariu, *op.cit.*

¹³ O descriere amănunțită a ziarului „Telegraful român” se găsește în Ioan Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna. Monografie*, București, România Press, 1999, în capitolul „Telegraful român” – importanța istorică și culturală a acestui ziar în epoca lui Șaguna.

Ziarul a fost una dintre cele mai reușite publicații tipărite în tipografia de la Sibiu, care va permite acesteia să dobândească independență financiară¹⁴. Serviciile de natură culturală, politică, națională aduse românilor în general, și nu doar confesiunii ortodoxe, conferă gazetei o mare valoare. Multă vreme, în condițiile în care existau puține ziare românești, „Telegraful român” va fi unul dintre cei mai influenți făuritori de opinie publică românească. Șaguna era de părere că un ziar este un mijloc eficient de influențare a poporului, de aceea a considerat apariția sa un eveniment fericit. Aceasta cu atât mai mult cu cât ierarhul ortodox suspecta „Gazeta de Transilvania” că era un ziar de propagandă al mișcării unite, în vreme ce ortodoxiei îi lipsea o armă pe măsură. De altfel, Șaguna va interzice clerului ortodox să se aboneze la „Gazetă”, considerând că aceasta nu reprezintă fidel interesele românilor ortodocși¹⁵.

Primul redactor, Aaron Florian, născut la Rod, județul Sibiu, a fost profesor la Școala Centrală din Craiova și la Colegiul Național „Sfântul Sava” din București, iar mai târziu profesor de istorie universală la Universitatea din București. Potrivit obiceiului, Florian publică *Prenumeratiunea la Telegraful român*, în care precizează scopul noii gazete, care se prezenta cititorilor ca o foaie politică, industrială, comercială și literară¹⁶. Cititorii urmau să primească informații din domeniul politic, economic și literar, alături de idei și cunoștințe practice. Deși era întemeiat la inițiativa unui ierarh și apărea sub egida bisericii, „Telegraful român” nu se putea limita la articole cu conținut teologic. Într-o vreme în care românii din Transilvania aveau puține ziare și modalități restrânse de a-și face auzit cuvântul, jurnalul sibian se dorea un purtător de drapel al intereselor națiunii și un îndrumător al acesteia, având intenția „de a lăți știința și cunoștințele solide și folositoare pentru fiecare cărturar și a apăra interesele Bisericii noastre”¹⁷.

În primele două decenii de la apariție, atâta timp cât a trăit Șaguna, în paginile ziarului se reflectă gândirea bisericească, ideologia socială și politică a întemeietorului. Chiar în contractul de angajare pe care l-a semnat Aaron Florian exista prevederea ca fiecare număr al ziarului să fie văzut și aprobat de ierarh înainte de publicare¹⁸, lectura și corectura gazetei fiind una dintre ocupațiile care-i făceau plăcere mitropolitului, deși se adăugau la un program încărcat. Șaguna va publica în paginile ziarului multe articole considerate „dintre cele mai temeinice câte s-au publicat în ziaristica noastră din acele decenii”¹⁹, și tot aici va purta polemici cu adversarii săi, cum a fost cea cu Ion Heliade Rădulescu în problema

¹⁴ Keith Hitchins, *Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania 1846-1873*, București, Univers Enciclopedic, 1995, p. 309.

¹⁵ Gh. Tulbure, *Mitropolitul Șaguna. Opera literară. Scrisori pastorale. Circulări școlare. Diverse*, Sibiu, 1938, p. 195-201.

¹⁶ Ioan Lupaș, *Contribuțiuni la istoria ziaristicii românești ardeleni*, Sibiu, 1926, p. 83.

¹⁷ Onisifor Ghibu, *Ziaristica bisericească la români. Studiu istoric*, Sibiu, 1910, p. 19.

¹⁸ Mircea Păcurariu, *op.cit.*, p. 253.

¹⁹ Ioan Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna*, Sibiu, 1911, p. 167.

traducerii Bibliei²⁰. Niciun articol important nu a fost publicat fără aprobarea sa, iar în problemele majore ale perioadei ziarul a reprezentat punctul său de vedere.

Până în 1857 „Telegraful” apare de două ori pe săptămână: miercurea și sâmbăta, din 1858 apare doar joia, dar în format mai mare, revenind la apariție bisăptămânală în 1861, pentru ca din 1863 să apară de trei ori pe săptămână, cu patru pagini.

În primii șase ani de apariție ziarul este tipărit cu alfabet chirilic, pentru a putea fi accesibil unui număr cât mai mare de cititori, mai ales din lumea satelor, din 1859 începe să folosească alfabetul „semichirilic”, de tranziție, pentru ca din 1863, de la 1 ianuarie, să fie tipărit doar cu caractere latine. Meritul este probabil al lui Șaguna, care a înțeles „spiritul timpului”²¹, impunând astfel noul alfabet, modern, în paginile gazetei. Merită specificat că cei care au redactat ziarul s-au opus întotdeauna tendințelor latinizante, care doreau înlăturarea tuturor elementelor nelatine din limbă. „Telegraful” a fost adeptul ortografiei „Junimii” de la Iași, criticând ortografia „cipariană”, în care au apărut multe periodice ardeleni ale vremii, și promovând cultivarea limbii vorbite de popor²². În coloanele sale se vor publica articolele scrise de Alecu Russo împotriva latiniștilor și a exagerărilor lingvistice promovate de aceștia²³.

Ca format, ziarul a avut mai multe dimensiuni, începând cu 42/27 cm, 47/32 cm, ajungând la coala mare de 50/34 cm. Prețul anual al abonamentului va fi la început 4 fl., din aprilie 1859 crește la 4 fl. 20 cr., pentru ca din ianuarie 1862 să urce la 7 fl. Suma este valabilă pentru orașul Sibiu, pentru că redacția va practica prețuri diferențiate: pentru Transilvania și restul Monarhiei ziarul va costa 8 fl., iar pentru Țările Române și străinătate se vor plăti 12 fl.

Pe lângă grija pe care i-a purtat-o Șaguna, veghind îndeaproape la evoluția ziarului, supraviețuirea și prestigiul gazetei s-au datorat și redactorilor săi, oameni de cultură, implicați în viața politică și națională a românilor ardeleni, oameni care au pus suflet și multă muncă în susținerea acesteia, în condițiile adeseori vitrege pe care le-au traversat.

Aaron Forian, primul redactor, a desfășurat o scurtă activitate la gazetă, respectiv primele opt numere, până în 28 ianuarie 1853, când a fost solicitat la Viena pentru a ocupa funcția de coredactor la „Buletinul legilor imperiale”, editat de Ministerul Justiției. Începând cu numărul 9, din 31 ianuarie 1853, sarcina de redactor va fi preluată de medicul bănațean Pavel Vasici, viitor membru al Academiei Române²⁴, care va ocupa funcția până în 28 aprilie 1856. Om de mare

²⁰ Idem, *Mitropolitul Andrei Șaguna*, București, Edit. România Press, 1999, p. 176.

²¹ Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 21.

²² Gh. Bulgăr, *Problemele limbii literare în „Telegraful român”*, în „Telegraful român”, 1978, 126, nr. 1-4, p. 5.

²³ „Telegraful român”, 1855, 3, nr. 30-33 și 52-57.

²⁴ Mircea Păcurariu, *Un ziar românesc la 150 de ani de la existență: „Telegraful român” din Sibiu*, în „Academica”, 2002, 13, nr. 9, p. 17.

cultură, Vasici va promova în paginile ziarului o paletă largă de domenii, concretizate în articole politice, economice, agricole, încercând să răspundă unei largi categorii de cititori din societatea ardeleană românească²⁵. După plecarea lui Vasici, de redacția ziarului se vor ocupa tineri profesori de la Institutul Teologic sibian: Ioan Bădilă (din mai 1856 până în decembrie 1857), Visarion Roman (din decembrie 1857 până în iunie 1858), preotul Ioan Rațiu, viitor protopop al Hațegului (din iunie 1858 până în noiembrie 1862), preotul Zaharia Boiu, mai târziu asesor (consilier) arhiepiscopesc și un foarte cunoscut autor de manuale didactice (din decembrie 1862 până în octombrie 1865). O perioadă clar definită în istoria ziarului a fost aceea în care postul de redactor a fost ocupat de Nicolae Cristea, profesor la Institutul Teologic-Pedagogic, apoi consilier arhiepiscopesc. Profund implicat în mișcarea națională românească, fiind unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai Partidului Național Român, condamnat și închis în procesul Memorandumului din 1894, Cristea va conferi ziarului acel curs de care avea nevoie societatea românească ardeleană, o gazetă care să susțină, pe lângă Biserica Ortodoxă, și idealurile naționale ale românilor. Nicolae Cristea a preluat redacția la 29 octombrie 1865, cu acordul lui Șaguna. Mitropolitul a fost de altfel extrem de mulțumit de prestația sa și, în testamentul său, a lăsat gazeta pe mâinile pricepute ale lui Cristea, specificând că putea rămâne redactor „cât îi va plăcea lui”.

Prin grija lui Cristea apare și un supliment literar al ziarului, „Foișoara Telegrafului Român”, timp de doi ani, de la 1 ianuarie 1876 până în 25 decembrie 1877. Activitatea fructuoasă a lui Cristea la „Telegraful Român” se va încheia după 18 ani, în 1883, datorită unei dispute politice. După publicarea în ziar a articolului *Răsplata* în numărul 116, din 1883, în care era criticată dur politica primului ministru Tisza Kalman, acuzându-se și atitudinea împăratului Francisc Iosif I vizavi de români, Cristea este obligat să se retragă, publicând cuvântul de mulțumire și rămas bun către cititorii săi²⁶. Activitatea redactorului Nicolae Cristea la ziarul sibian este un exemplu de dăruire totală, iar profesionalismul cu care a condus gazeta îl așază la loc de cinste între numele mari ale ziaristicii ardelenice²⁷. După plecarea lui Nicolae Cristea, supremația „Telegrafului român” în presa sibiană încetează, mai ales că în 1884 apare „Tribuna”, sub redacția lui Ion Slavici, un ziar care va face carieră în ziaristica ardeleană. Redacția „Telegrafului român”, va fi ocupată pe rând până la sfârșitul secolului de Matei Voileanu (1883-1886), Remus Roșca (1887-1890), Nicolae Ivan (1890-1892), Silvestru Moldovan (1892-1895), Nicolae Olariu (1895), Gavril Hango (1896-1897), Elie Miron Cristea (1898-1900). Deși toți au fost personalități ecleziastice, viitori episcopi sau chiar

²⁵ Grigore Ploșteanu, *Telegraful român sub redacția lui Pavel Vasici*, în *Centenarul revistei Transilvania*, Sibiu, 1969; Idem, *Un iluminist român în secolul al XIX-lea: Paul Vasici*, în „Studii. Revistă de istorie”, 1971, 24, nr. 1, p. 105.

²⁶ „Telegraful român”, 1883, 31, nr. 117, din 8/20 octombrie.

²⁷ Keith Hitchins, *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei*, Cluj, Edit. Dacia, 1970, p. 123.

mitropoliți, datorită perioadei scurte pe care au petrecut-o în redacție, niciunul nu se va ridica la nivelul performanțelor lui Nicolae Cristea.

După câțiva ani de la debut, „Telegraful” începuse să se bucure de autoritate în domeniu și se răspândește vizibil printre clericii și credincioșii ortodocși. Fiind organul de presă oficial al mitropoliei, în care se publicau informațiile utile și noutățile, preoții erau obligați să se aboneze. Articolele de interes public sau național erau citite credincioșilor la slujbele de duminică și astfel ziarul era cunoscut și în rândul maselor largi de enoriași. Publicația a fost apreciată de mulți intelectuali români, nu doar din Transilvania, ci și de peste Carpați. A jucat un rol important în ziaristica ardeleană întrucât a fost un mijloc de informare și culturalizare a maselor, de educare a preoțimii, dar a avut și menirea de a apăra interesele naționale și culturale ale românilor ardeleni. Ziarul a fost oglinda vieții din mitropolie. Prin intermediul său biserica își făcea auzit glasul, iar mitropolitul putea comunica eficient cu preoții și credincioșii săi prin intermediul articolelor, circularelor, pastoralelor și discursurilor publicate în paginile oficiosului. Gazeta a reprezentat un merit al lui Șaguna, care l-a dăruit „bisericii sale din Ardeal”²⁸.

A doua apariție, din punct de vedere cronologic, a perioadei de care ne ocupăm este „Sionul românesc”, foaie bisericească, literară și scolastică, apărută la Viena. Fără a fi sub patronajul declarat al vreunei instituții ecleziastice, ziarul avea coloratură greco-catolică, influențată de redactorul Grigore Silași. Născut în 1836 la Beclean, fiu al protopopului Vasile Silași, va face studii la Năsăud, Dej și Cluj, aprofundând teologia la Blaj. Pentru rezultate deosebite este recomandat să se înscrie la Colegiul Sfânta Barbara din Viena, reușind apoi să susțină doctoratul în teologie, în 1862. Activează pe tărâm cultural, conducând societatea literară a teologilor români din Viena și participând și la întemeierea societății România Jună. În anii pe care i-a petrecut în capitala Imperiului a aprofundat studiul literaturii române, astfel că în 1872, când se întoarce acasă, devine profesor de limba și literatura română la Universitatea din Cluj. Folosind catedra pentru a promova idei despre originea nobilă a românilor și lecții de naționalism, Silași va atrage atenția asupra sa, astfel că în 1886, la intervenția autorităților, este destituit din învățământ. Se retrage la Năsăud până la sfârșitul vieții, în 1897²⁹.

„Sionul românesc” a apărut în două serii: între 1 iulie 1865 și 15 octombrie 1867 și 15 ianuarie – 15 septembrie 1872, cu o ritmicitate bilunară, în 1 și 15 ale fiecărei luni, în 12 pagini la fiecare număr și în format de 35/26 cm.

Dintre colaboratorii permanenți ai gazetei pot fi amintiți Iustin Popfiu, Petre Bran, I. Papiu, Laurențiu Pop, Valeriu Rusu, care își semnau articolele cu inițiale sau cu numele întreg. Majoritatea aparțineau lumii clericale, preoți, cadre didactice la institutele teologice, dar și studenți în teologie aflați la studii în diferite centre europene. Contribuția majoră în conceperea ziarului este desigur a lui Silași care

²⁸ Onisifor Ghibu, *op.cit.*, p. 16.

²⁹ *Dicționarul Limbii Române*, București, vol. 10, nr. 3, Edit. Academiei Române, p. 781.

redacta, pe lângă un număr însemnat de articole, și rubrici întregi precum varietăți, ochire prin lumea politică sau poșta redacției.

Deși încadrează ziarul în capitolul „Câteva reviste incolor”, Onisifor Ghibu apreciază articolele publicate în paginile acestuia ca fiind „lucrate cu erudiție bisericească”³⁰. Semnificația titlului nu este întâmplătoare³¹, conceptului biblic adăugându-i-se tenta națională, într-o asociere care viza speranța și dorința românilor de a-și împlini idealurile propriei lor națiuni. Articolul-program, publicat în primul număr al gazetei, explică demersul editorial al inițiatorilor, care considerau necesară apariția unei asemenea publicații în condițiile transformărilor pe care le cunoștea societatea și în fața căroră biserică nu putea rămâne pasivă³². Încercând să păstreze nealterate credința și morala creștină, instituția bisericească trebuia să reprezintă interesele celor ce-i păstorea, dar și ale neamului românesc în general. Ziarul se adresa în primul rând clerului greco-catolic din Transilvania pe care, prin paginile sale, va încerca să-l instruiască pentru a face față provocărilor cotidiene. Deși, în esența sa, programul era destul de moderat, se pot desprinde câteva direcții esențiale. Declarându-se în primul rând o foaie bisericească, cele mai multe articole vor viza acest aspect: informații din domeniul religios, întărirea legăturilor cu biserica Romei, formarea unui cler educat și luminat prin instruire permanentă. Preocupările de natură educațională ale colaboratorilor gazetei vor fi ilustrate prin publicarea unui număr mare de articole referitoare la școală și în general la problema instrucției. Respectând cadrul legal, ziarul va îndemna la supunere față de lege și atașament pentru tronul imperial, fără însă a se sfii să-și declare aprecierea și dragostea pentru tot ce era românesc și afișând o simpatie deosebită pentru domnul Unirii, Alexandru Ioan Cuza. Materialul publicat era împărțit în rubricile curente: articole teologice, articole scolastice, varietăți, corespondență, literatură, amvonul, revista politică, poșta redacției, ceea ce denotă preocuparea redacției de a acoperi o tematică cât mai vastă. Gazeta a încercat să păstreze o ținută sobră, un discurs ponderat, chiar și în cazul polemicilor, când preferă o notă de reflecție în locul unui limbaj violent. Publicația s-a dorit o fericită simbioză între religie, cultură și naționalitate, fără a promova excesele, oferind astfel o imagine despre epoca în care a fost creată. Mai mult, apariția sa a umplut un gol în presa ecleziastică ardeleană. În condițiile în care Biserica Ortodoxă avea, din 1853, un jurnal propriu, un asemenea mijloc de informare era absolut necesar și clerului unit și tocmai de aceea demersul lui Silași era extrem de binevenit.

El va fi suplinat de apariția „Foi administrativ arhidiecezane”, dar, din păcate, pentru o perioadă foarte scurtă de timp. „Foaia” va apărea doar 10 luni, din martie până în decembrie 1867, fiind redactată de Ioan Bob și Gavril Pop. Tipărită în

³⁰ Onisifor Ghibu, *Ziaristica bisericească la români*, în „Telegraful român”, 1910, 58, nr. 29, din 16/29 martie, p. 121-122.

³¹ Măriuca Radu, Gh. Conțu, „*Sionul românesc*” într-o colecție particulară din Brașov, în „Sargeția”, 1999-2000, 28-29, nr. 2, p. 181.

³² Vezi articolul *Programa noastră* în „Sionul românesc”, 1865, 1, nr. 1, din 1 iulie, p. 1.

tipografia seminarului arhidiecezan, cu o periodicitate săptămânală și un format de 32/24 cm., ea este adresată clerului greco-catolic spre informarea acestuia. Caracterul oficial, de publicație a arhidiecezei blăjene, reiese și din subtitlul revistei, care dezvăluie intențiile editorilor: „pentru publicarea Ordenațiunilor bisericești și scolastice, și a altor cunoștințe de interes bisericesc, scolastic și peste tot literariu”. Durata scurtă de apariție, în pofida necesității unui oficiu greco-catolic, s-ar putea explica prin greutățile materiale cu care s-a confruntat redacția. Astfel, la mijlocul anului, prin adresa oficială nr. 870, se face apel pentru trimiterea urgentă a taxei ce se cuvine abonamentului foii pe semestrul I, întrucât „Tipografeii îi lipsesc speșele necesare la continuarea edărei”³³. Publicația se distribuia pe bază de abonament, la prețul de 4 florini pe an, iar sumele necesare se puteau achita direct la redacția „Foi” din Blaj sau puteau fi trimise prin protopopii tracturilor, care strângeau banii de la preoții pe care-i aveau în subordine și îi trimiteau apoi la redacție.

O notă aparte în peisajul presei ecleziastice românești o dă revista „Amvonul”, apărută la Pesta, în ianuarie 1868. Publicația va apărea în trei serii, cu întreruperi. Prima dintre acestea se va derula pe parcursul întregului an 1868, de la 1 ianuarie până în 30 decembrie, cu precizarea că numerele din perioada 15-31 martie sunt publicate la Oradea. În 1871, apar doar patru numere, pentru ca după un deceniu de pauză, să apară seria a III-a, și ea extrem de scurtă, din ianuarie până în 15 aprilie 1881. Redactor responsabil, editor și proprietar va fi Iustin Popfiu, profesor de religie, de limba și literatura română la gimnaziul din Oradea Mare. Cu o apariție bilunară, la 1 și 15 ale fiecărei luni, ziarul va avea formatul de 25/17 cm. și va costa 4 fl. pe an pentru Transilvania și Imperiu și 1 galben pentru România³⁴. Conform redacției, tirajul pentru prima serie a fost de 1300 de exemplare, pe întregul an 1868³⁵. Spre deosebire de toate celelalte reviste și ziare bisericești, „Amvonul” va găzdui doar materiale cu profil strict religios. Subintitulată „Foaie bisericească pentru elaborate din sfera elocinței sacre”, gazeta se anunță a fi una aproape exclusiv teologică, publicând puțină literatură, doar în ultima pagină a fiecărui număr, dar și aceea cu un conținut sacru. Numerele din anul 1868, cu un total general de 844 pagini, abundă în predici bisericești, de rostit la felurite ocazii: predici de duminică, predici la diferite sărbători, predici la începerea posturilor de peste an, predici ocazionale citite la înmormântări, la cununii, la sfințiri de biserici, la instalarea în parohie a unui preot sau la vizite canonice. Mare parte a predicilor, atât în numărul din 1868, cât și în cele din 1871, vor fi dezbătute, cu patos și dăruire, de redactorul Iustin Popfiu.

După o întrerupere de doi ani, determinată se pare de problemele de sănătate ale redactorului³⁶, dar și de dificultăți financiare, în octombrie 1870³⁷ Popfiu vine

³³ „Foaia administrativ arhidiecezană”, 1867, 1, nr. 13, din 8/28 iunie, p. 97.

³⁴ „Gazeta Transilvaniei”, 1870, 33, nr. 88, din 11/23 noiembrie, p. 3.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

în fața cititorilor, anunțând apariția unei noi serii. Convins că preoții au misiunea și responsabilitatea de a lumina și educa poporul, crede că fiecare paroh trebuie să fie bine pregătit pentru a răspunde cu dăruire chemării sale. De aceea își exprimă onoarea și bucuria pe care i-o oferă publicarea „Amvonului”, prin intermediul căruia consideră că poate ușura sarcina preoților. Programul pe care-l expune urmează liniile generale urmărite de prima serie: predici și cuvântări bisericești rostite la momentele importante din viața bisericii sau a credincioșilor, preconizând ca din semestrul II să înceapă publicarea ciclului de predici de la ceremonia Sfintei Liturghii, însoțite de comentarii și explicații. Rugămintea redactorului, enunțată dintru început, era ca toți cei interesați să obțină revista să trimită banii pentru întregul an, specificând că nu se primesc rate semestriale. Probabil dificultățile de natură economică pe care le-a întâmpinat la redactarea primei serii îl fac pe Popfiu să-și ia precauțiile de rigoare. Se lansează un apel către toți preoții care doresc să trimită materiale spre publicare, paginile revistei fiind deschise tuturor celor care vor să colaboreze la apariția ei. De altfel, și în prima serie fuseseră publicate numeroase predici culese sau trimise de unii preoți, ale căror nume apare imediat după titlu, în paranteză. Pentru a încuraja asemenea elaborate redactorul lansează un concurs ce urma să se desfășoare în primul trimestru al anului. Premiul consta în 9 galbeni și urma să se împartă între trei colaboratori externi care au trimis predici spre publicare. Adresată clerului românesc, atât greco-catolic, cât și ortodox, precum și preoților români de peste Carpați, publicația se recomandă ca o foaie a tuturor slujitorilor bisericii românești, indiferent de confesiune. Animat de cele mai bune intenții, cum însuși o declară, Iustin Popfiu face un apel călduros către preoții, protopopii și vicarii episcopali pentru a colabora la editarea ziarului și în același timp pentru a contribui, prin abonament anual, la susținerea lui. Promovând ideea de armonie între toți românii, gazeta se dorea un organ de presă al întregului cler românesc, depășind barierele confesionale.

Ziaristica ortodoxă românească din Transilvania se va îmbogăți cu două noi publicații, în 1869 și 1872, prin apariția gazetelor „Speranța” și „Lumina”, amândouă redactate la Arad³⁸.

Prima dintre ele, „Speranța”, apare sub egida Societății de lectură a teologilor români din Arad, având o periodicitate bilunară. Subintitulată „Revistă literară și religioasă”, cu apariții la 1 și 15 ale fiecărei luni, revista va ieși în două serii: prima în anul 1869, din 1/13 februarie până în 15/27 decembrie, iar a doua, după o întrerupere de un an, din ianuarie 1871 până în iulie 1872. Cu un format de 32/24 cm, publicația se putea procura la prețul de 4 florini pe an. *Invitarea la prenumerațiune* debutează cu cuvintele programatice: „Progres! Cultură morală și religioasă și ridicarea clerului la pozițiunea și demnitatea ce-i compete în organismul Bisericii noastre naționale.”³⁹

³⁸ Vezi Gh. Lițiu, *Presa bisericească de la Arad (1869-1948)*, în „Altarul Banatului”, 1990, 1, nr. 9-10, p. 88-92.

³⁹ „Speranța”, 1869, 1, nr. 1, p. 1.

Redactorii primei serii au fost, pe rând, Custante Gurbanu, Ioan Deseanu, Iustinian Cerneț și George Moraru, de cea de-a doua serie ocupându-se, din partea redacției, Gherasim Șerbu, Mihai Sturza și Vincențiu Mangra.

Publicația a abordat o diversitate de subiecte din aria culturală, națională, politică, dar temele preferate au fost cele teologice și școlare, oferind informații variate din domeniul bisericesc și educațional.

Sistată la sfârșitul anului 1869 din rațiuni pecuniare, revista reappare în ianuarie 1871 cu sprijinul material al fruntașului arădean Gheorghe Dogariu. Pentru a impulsiona activitatea ziarului, atunci când acesta se află în impas, mitropolitul Andrei Șaguna se va implica direct. Prin circulara din 1 decembrie 1871, emisă din reședința mitropolitană de la Sibiu și adresată protopopilor⁴⁰, Șaguna recomandă cu multă căldură gazeta arădeană, ca fiind folositoare clerului și intelectualității românești, și de aceea cere preoților să o răspândească în întreaga arhidieceză, pentru ca un număr cât mai mare de cititori să aibă acces la ea. Șaguna a manifestat permanent apreciere față de redacția și corespondenții ziarului, trimițându-le uneori noile apariții editoriale⁴¹. Pe lângă cunoștințele teologice și informații școlare și didactice extrem de utile, mitropolitul o prezintă și ca pe o publicație ce promovează „pacea și buna înțelegere”, având rolul de a întări legăturile dintre toți românii.

În decembrie 1871 ziarul își anunță cititorii că în locul „Speranței” va apărea o publicație nouă, oficios al Episcopiei Aradului, alegându-se deja, în ședința consistoriului din 13 decembrie, o comisie formată din Vincențiu Babeș, Ioan Deseanu și Iosif Goldiș care să se ocupe de noul elaborat și să prezinte planul spre aprobare⁴². Cu toate acestea periodicul va continua să apară încă o jumătate de an, pentru ca abia în iulie 1872 cititorii să fie anunțați că publicația își va sista apariția pe un timp nedeterminat⁴³. Motivele invocate sunt dificultăți de natură financiară și administrativă⁴⁴. Deși se pare că numărul abonaților era mare, foarte puțini dintre aceștia expediau la timp sumele necesare pentru plata abonamentului, existând mulți restanțieri chiar din anul anterior. În plus, au apărut probleme și în redacție, datorită faptului că scăzuse numărul colaboratorilor, iar cei rămași puteau să facă față foarte greu cerințelor. Este posibil însă ca apariția oficiosului „Lumina” să fi influențat hotărîrea de a suspenda „Speranța”, în condițiile în care publicul cititor aparținea aceleiași categorii sociale (în speță preoți ortodocși), care dovedise oricum că are dificultăți în a-și onora obligațiile legate de plata la timp a abonamentului. De altfel, anunțul făcut în numărul 16 al „Speranței” vestea apariția

⁴⁰ „Speranța”, 1871, 2, nr. 24, din 15 decembrie, p. 193; „Federațiunea”, 1871, 4, nr. 125, din 10/22 decembrie, p. 3.

⁴¹ Șaguna trimite mereu cărți către Ioan Damșa și Vincențiu Mangra, corespondenți ai ziarului. Vezi „Speranța”, 1871, 2, nr. 23, din 1 decembrie, p. 182.

⁴² „Speranța”, 1871, 2, nr. 24, din 15 decembrie, p. 196.

⁴³ *Idem*, 1872, 3, nr. 16, din 20 iulie, p. 125.

⁴⁴ *Ibidem*.

„Luminii” care va înlocui abonamentul primei publicații, astfel încât cei ce plățiseră deja pentru Foaia societății teologilor arădeni primeau în schimb oficiosul eparhiei, până la finalul anului⁴⁵.

Așa cum se preconizase, la 1/13 august 1872 apare primul număr al noii publicații „Lumina”. Comisia aleasă la ședința consistorială din decembrie 1871, în prezența vicarului episcopal Miron Romanul, anunță, încă din martie 1872, finalizarea proiectului de program pentru redactarea foii episcopale⁴⁶. În 14 paragrafe, Programul cuprindea datele esențiale privind apariția, răspândirea și tematica oficiosului⁴⁷. Având titlul complet „Lumina, foaie bisericească, scolastică, literară și economică”, ziarul se recomandă ca fiind organul oficial al Eparhiei românești ortodoxe din Arad. Tipărit în editura Tipografiei arhidiecezane, în format de 35/25 cm, acesta va avea o apariție bisăptămânală, fiind redactat de un membru al Consistoriului arădean sau de o persoană calificată și competentă, investită cu încredere de către Consistoriu.

Cuprinsul foii este generos, iar titlul, nu întâmplător ales, se dorea o explicație pentru intențiile editorilor. Cea mai importantă secțiune o reprezintă cea oficială, care va cuprinde documente și adrese „în text autentic” din ședințele consistoriului sau din partea autorităților bisericești ori școlare. Este deci rubrica prin care preoții sunt informați, din sursă directă, despre orice decizii importante privind viața bisericească sau școlară a comunităților pe care le păstoresc. Așa-numita „parte științifică” era alcătuită din articole instructive și dizertații pe marginea unor subiecte de actualitate științifică, oferind și informații despre organizarea și administrarea unei școli sau a unei instituții ecleziastice, dar și din sfera didacticii, care îi priveau direct pe învățători. Tot aici urmau a fi publicate cuvântări rostite la anumite ocazii, precum și texte din literatura bisericească. Rubrici separate erau rezervate corespondenței și noutăților, unde erau grupate informații de interes public din sfera politică, culturală și religioasă, precum și știri de pe teritoriul eparhiei, despre evenimentele importante din comunitățile ortodoxe. Ultima parte era destinată publicității, unde puteau apărea anunțuri pentru diverse concursuri, citații și înștiințări privind anumite persoane particulare, singura condiție fiind aceea „să nu contrazică spiritul unei foi de această natură” și să păstreze sobrietatea necesară. Se specifică în mod categoric că ziarul nu va publica critici privind deciziile sinoadelor sau ale consistoriilor eparhiale. Documentele oficiale ce vor fi publicate în „Lumina” vor deveni obligatorii pentru toți cei cărora li se adresează, de aceea comunitățile bisericești, pentru a fi informate la timp, vor avea obligația să se aboneze la această publicație și, din aceleași necesități de documentare și instruire, revista este recomandată oricărui protopresbiter, preot, inspector școlar sau învățător, ca persoană particulară (paragraful 6 al Programului).

⁴⁵ *Ibidem*, p. 126.

⁴⁶ *Idem*, 1872, 3, nr. 5, din 1 martie, p. 43.

⁴⁷ *Idem*, 1872, 3, nr. 8, din 15 aprilie, p. 66-67.

Pentru a înlesni o largă răspândire a publicației, prețul acesteia va fi diferit, în funcție de cel ce comanda abonamentul. Astfel, pentru comunitățile ortodoxe ce dovedeau o stare materială bună, cât și pentru particulari prețul era de 6 florini pe an, iar pentru localitățile cu populație săracă și puțină, cât și pentru preoții și învățătorii care făceau dovada unei salarizări slabe prin „atestat de sărăcie”, prețul era redus la 4 fl. anual. Repartizarea după puterea economică o va face Consistoriul, care va remite apoi lista respectivă redacției, singura în măsură să acorde favoruri sau scutiri de taxe, atât comunităților, cât și persoanelor particulare. Există însă și situații speciale: „în caz de totală sărăcie” ziarul se va distribui gratis, achitându-se doar taxa poștală de 50 creițari. Este un lucru pe care nu l-am mai întâlnit la niciun ziar cu caracter religios din această perioadă. Explicația poate fi căutată în necesitatea de informare. Având caracter oficial și fiind publicația Episcopiei, era important ca el să ajungă la toți cei interesați, întrucât circularele și hotărârile publicate erau obligatorii pentru clerul ortodox și învățătorii din școlile confesionale.

În ceea ce privește redacția, rolul cel mai important îi revine redactorului, care era responsabil în fața autorităților și a Consistoriului pentru materialele publicate, iar în absența acestuia, comisiei redacționale care va prelua atribuțiile de control și conducere. Redactorul va fi retribuit cu o sumă „corespunzătoare muncii sale”, care probabil depindea de sumele strânse din vânzarea foii. Până la încasarea abonamentelor pe primul an, toate cheltuielile necesare pentru publicarea ziarului vor fi suportate de Consistoriul din Arad, urmând ca apoi sumele să fie înapoiate acestuia. Sinodul eparhial avea să fie informat regulat despre toate cheltuielile și veniturile publicației, precum și despre situația exactă a fondurilor acesteia. Hotărârea de a sista apariția ziarului putea aparține doar sinodului eparhiei arădene, din motive pe care acesta le va considera întemeiate.

În iulie 1872, cu o lună înainte de apariția primului număr al „Luminii”, o circulară a Consistoriului ortodox din Arad anunță oficial apariția acesteia și invită pe toți cei interesați să se înscrie pe lista abonaților. Circulara, purtând data de 6 iulie, este semnată, în numele Consistoriului arădean, de către Miron Romanul, arhimandrit și vicar episcopal⁴⁸. Reluând liniile generale ale programului pe care l-am prezentat anterior, Circulara insistă pe obligativitatea abonamentului pentru fiecare comunitate ortodoxă, cât și pentru fiecare protopresbiter, preot, inspector școlar sau învățător. Achiziționarea foii trebuia să se facă în numele unei îndatoriri morale pe care o aveau clericii și intelectualii români de a se instrui și a fi permanent la curent cu orice noutate, dar circulara nu uita să menționeze că la consistoriu se va ține o evidență exactă a tuturor abonaților, orice refuz de abonament fiind interpretat ca un gest de „răceală către interesele comune”. Sub pretextul că foaia oficială, prin dispozițiile pe care le publica, introducea ordinea în administrația eparhială, deștepta și lumina poporul, Circulara nu se sfia să

⁴⁸ „Albina”, 1872, 7, nr. 56, din 16/28 iulie, p. 3-4.

profereze amenințări voalate la adresa celor care ar fi îndrăznit să refuze abonarea. Sumele aferente abonamentului pentru semestrul II al anului urmau să fie trimise până cel târziu în 15 august, împreună cu lista exactă a abonaților din fiecare comunitate. Întrucât ziarul nu a apărut de la începutul semestrului, abonații urmau să primească în schimb *Statutul Organic al Bisericii Ortodoxe Române*, în ediție nouă, care era considerat de asemenea un lucru foarte necesar și util în parohii. Indicațiile care urmează în Circulara consistorială sunt legate de modul de păstrare a oficiosului. Fiecare paroh răspundea personal de colecția publicației, urmând a se îngriji ca aceasta să fie completă, păstrată în condiții optime, iar la sfârșitul anului copertată pe cheltuiala bisericii locale. Protopresbiterilor li se trasează sarcina de a verifica starea colecției în fiecare parohie pe care o vor vizita, iar în cazul unor nereguli acestea trebuiau semnalate superiorilor ierarhici. Documentul semnat de Miron Romanul precizează și taxele ce urmau a fi plătite pentru spațiul publicitar, respectiv pentru anunțurile legate de diferite concursuri. Astfel, pentru un text de 20 de rânduri, ce cuprindea circa 150 de cuvinte, taxa era de 3 fl., pentru 30 de rânduri și aproximativ 220 de cuvinte se plăteau 4 fl., iar pentru fragmente mai mari, suma stabilită era de 5 fl. În plus, cu data de 1 august, fiecare instituție bisericească sau școlară care avea de făcut un anunț oficial (precum concursuri, citații etc.) era obligată a-l trimite Episcopiei Aradului, împreună cu taxa de publicare în „Lumina”. Nu există interdicție de publicare a materialelor oficiale ale parohiilor locale în alte ziare, dar editarea lor în oficiosul arădean era obligatorie.

Terenul fiind pregătit, la 1/13 august 1872 apare primul număr al publicației „Lumina”, care reia programul acesteia, insistând, din nou, pe importanța foii, pentru buna desfășurare a activităților bisericești și școlare din eparhie⁴⁹.

Avea o ritmicitate bisăptămânală și un format de 35/25 cm. Primul redactor a fost asesorul consistorial Georgiu Popa (până în 6/18 mai 1873), urmat de Iosif Goldiș (din 13/25 mai 1873 până în 17 februarie/1 martie 1874), și apoi de Vincențiu Mangra, care va rămâne responsabil până la sistarea apariției, în 11 iulie 1875. În pofida eforturilor editorilor, revista nu se va tipări regulat, astfel că în 1872 apar 30 de numere, în 1873 – 82 de numere, iar în anul 1874 avem 58 de apariții editoriale. Oficiosul va încerca să obțină concursul unor oameni de cultură din zonă, astfel că îi găsim colaboratori acolo pe Ioan Slavici sau pe Atanasie M. Marienescu.

În ceea ce privește tematica abordată de revistele și ziarele teologice, aceasta este extrem de bogată. Cu excepția „Amvonului”, axat pe o problematică strict religioasă, toate celelalte gazete abordează o diversitate de subiecte, socotite importante sau interesante pentru informarea sau delectarea cititorilor. Evident, cele mai multe dintre articole aparțin sferei ecleziastice, cu întreaga gamă de subiecte ce o compun, dar regăsim în paginile publicațiilor știri politice, referitoare la politica internă sau externă, multă literatură, română sau traduceri, informații

⁴⁹ „Lumina”, 1872, 1, nr. 1, 1/13 august, p. 1.

științifice, economice, agricole, curiozități, așadar, tot ceea ce ar putea atrage un public cât mai numeros.

Găsim astfel informații referitoare la ierarhii celor două biserici românești, date generale despre mitropoliile și episcopiile greco-catolice și ortodoxe, Congresele Naționale ale Bisericii Ortodoxe Române, ținute în timpul lui Andrei Șaguna, tot așa cum, în anii imediat următori lui 1865, o temă de actualitate a fost cea a separației bisericești de mitropolia ortodoxă de Carloviț.

Imaginea Casei Imperiale este oglindită atât în presa ortodoxă, cât și în cea de factură greco-catolică, întotdeauna într-un discurs pozitiv. Împăratul este persoana către care se îndreaptă rugămințile românilor, iar soluționarea acestora este condiționată de supunere și ascultare. Persoana încoronată, în conformitate cu „mitul bunului împărat”, va avea întotdeauna grijă de supușii săi, dacă aceștia își vor arăta grațitudinea. Semnalul îl vor da ierarhii mitropolitani care vor celebra slujbe religioase prilejuite de ocaziile festive din viața monarhului. Cu prilejul încoronării lui Francisc Iosif ca rege al Ungariei în 1867, Șuluțiu săvârșește serviciul divin în catedrala de la Blaj, oferind apoi un prânz festiv celor prezenți. Mai mult, mitropolitul cere preoților, printr-o adresă oficială, ca în ziua de 8 iunie, când va avea loc festivitatea de la Budapesta, în fiecare biserică să se desfășoare ceremonia Sfintei Liturghii la care să participe, cu pietate, toți credincioșii⁵⁰. Mitropolitul Șaguna, care a fost prezent la Budapesta la festivitățile din 8 iunie 1867, a publicat la întoarcere câteva rânduri în oficiosul sibian⁵¹, trasând subtil drumul pe care trebuia să meargă națiunea sa. Onomasticile imperiale sunt de asemenea prilej de a dovedi respect și umilință față de Tron, ziarele prezentând ceremoniile oficiate în catedralele mitropolitane de către cei doi ierarhi, la asemenea ocazii. Gesturile de mărinimie și generozitate imperială sunt aduse la cunoștința publicului cititor, așa cum este știrea din „Sionul românesc”⁵² care anunță că împăratul, prin bunăvoința sa, a oferit românilor greco-catolici din episcopia Gherlei suma de 200.000 fl. pentru înălțarea unei catedrale, a unei reședințe episcopale și a unui seminar. Aceeași situație, dar de această dată prin concurs guvernamental, o întâlnim în dieceza Lugoj, unde guvernul a alocat 150.000 fl. pentru nevoile interne ale episcopiei: o nouă reședință și înălțarea mai multor biserici în teritoriu⁵³.

În partea oficială a gazetelor, situată pe prima pagină, sunt publicate toate documentele, adresele, circularele emise de guvern sau de Ministerul Cultelor și Învățământului care priveau și situația românilor. În multe cazuri acestea sunt redactate pentru început în întregime, pentru ca în numărele următoare ale publicației să se revină asupra lor cu explicații sau lămuriri, tipărindu-se adesea și articole în care respectivele documente erau dezbătute, mai cu seamă în privința urmărilor pe

⁵⁰ „Foaia administrativ arhidiecezană”, 1867, 1, nr. 12, din 1/20 iunie, p. 89-90.

⁵¹ „Telegraful român”, 1867, 15, nr. 48, din 15/27 iunie.

⁵² „Sionul românesc”, 1867, 3, nr. 2, din 15 ianuarie, p. 24.

⁵³ Idem, 1872, 4, nr. 6, din 1 aprilie, p. 72.

care le va avea aplicarea lor asupra românilor. Remanierile guvernamentale sau schimbările apărute în guvern, mai cu seamă în domeniul învățământului și cultelor, care-i priveau direct pe români, apar, de asemenea, surprinse de presa ecleziastică. Știrile sunt prezentate la secțiunea politică, preluate fiind din gazetele vieneze sau budapestane. Tot la evenimente politice sunt relatate, pe pagini întregi, lucrările Dietei ungare, cu prezentarea desfășurată a ședințelor acesteia. Războaiele purtate de Imperiul habsburgic vor face subiect de primă pagină în presa românească. Războaiele duse împotriva Danemarcei, în 1864, sau a Prusiei, din 1866, se vor bucura de o prezentare largă. Pe lângă informații legate de frontul de luptă, apar liste întregi cu numele soldaților români răniți sau uciși în bătălii.

De o analiză minuțioasă s-a bucurat și evoluția politică a Principatelor Române, presa publicând mereu detalii despre aceasta. Găsim informații despre dubla alegere a lui Cuza, despre etapa premergătoare a acesteia, dar și despre activitatea instituțiilor politice de la București.

Desigur, viața politică a românilor din Transilvania era o preocupare constantă a gazetarilor. După 1869, de pildă, paginile „Telegrafului” vor fi deschise aripii activiste din mișcarea națională. În oficiul sibian reprezentanții acesteia vor găsi locul potrivit pentru a purta dispute politice cu fracțiunea pasivistă, condusă de George Barițiu. La începutul anului 1872 Ioan Pușcariu publică o serie de articole intitulată *Motivele și rezultatele pasivității*, în care aduce argumente solide în defavoarea acestei tactici politice.

Problema sinodalității este una dintre temele care au suscitât interes deosebit pentru presa ecleziastică, fie că este vorba de sinoade protopopești, diecezane, mitropolitane sau electorale. Datele referitoare la biserica unită sunt mult mai reduse decât cele care surprind sinoadele ortodoxe, întrucât presa greco-catolică, în ansamblul ei, este mai restrânsă. Aceasta nu înseamnă că subiectul nu a preocupat mediile ziaristice. Grigore Silași, de pildă, are o dizertație extrem de riguroasă și extinsă pe parcursul a patru numere din „Sionul românesc” despre problematica sinoadelor⁵⁴. Este relevant faptul că dezbaterea deschide primul număr al ziarului, din 1865, dovedind, dacă mai era nevoie, importanța acestei tematici. Pe parcursul mai multor pagini autorul face o radiografie a subiectului, încercând o retrospectivă în lumea creștină, bazată pe exemple concrete și argumentată cu pasaje din documentele bisericești.

În această ordine de idei, circularele bisericești, fie că erau protopopești, episcopale sau mitropolitane, sunt publicate în paginile gazetelor. Tematica acestora este extrem de variată: probleme administrative, convocări de sinoade, informații privind ordine sau decrete guvernamentale, tipărirea unor cărți bisericești pe care clerul este sfătuit să le achiziționeze, date referitoare la sistemul educațional și așa mai departe. Sunt cuprinse în aceste documente informații extrem de utile pe care fiecare paroh trebuia să le cunoască pentru a le putea pune în aplicare. Formula de adresare oferă informații despre conținutul materialului

⁵⁴ „Sionul românesc”, 1865, 1, nr. 1-4.

care face obiectul documentului. Atunci când sunt tratate subiecte cu profil exclusiv religios, antetul precizează că acestea se adresează doar fețelor bisericești, dar atunci când sunt dezbătute probleme generale apar menționați și credincioșii (enoriașii).

Foarte multe informații aparțin domeniului administrativ, de organizare internă a bisericii, știri care zugrăvesc viața comunităților bisericești. Regăsim evenimente legate de hirotoniri de preoți, sfințirea unor lăcașuri de cult, construirea unor noi așezăminte bisericești, iar detaliile sunt uneori bogate, mergând până la publicarea listelor cu numele persoanelor și a sumelor de bani donate în acest scop. Documentele testamentare care prevăd împărțirea averii în scopuri religioase se bucură de atenția presei ecleziastice, care publică în unele cazuri întregul act de donație. De asemenea, sunt date publicității, mai cu seamă la început sau la sfârșit de an, situația unor fonduri bisericești, sumele de bani încasate sau cheltuite și numele beneficiarilor. Găsim informații numeroase despre bisericile românești de pe întregul teritoriu al Transilvaniei. O amplă frescă o oferă „Sionul românesc”, în paginile cărui sunt editate cu regularitate știri despre lăcașurile de cult, multe dintre ele monumente istorice⁵⁵. Situația bisericilor românești din Transilvania a preocupat și redacția „Telegrafului” sibian, care oferă informații pe această temă, cu predilecție despre cele ortodoxe, dar aici sunt redatate multe informații și despre viața bisericească din Principatele Române, cum este, spre exemplu, secularizarea averilor mănăstirești. Este probabil inițiativa lui Șaguna care a avut relații cu lumea ecleziastică de peste Carpați, purtând corespondență cu mitropolitul Nifon al Ungro-Vlahiei și cu Sofronie, mitropolitul Moldovei.

Aproape în fiecare număr de ziar găsim, pe ultima pagină, anunțuri legate de posturile vacante din parohii. Făcute în numele comitetelor parohiale, întotdeauna cu știrea protopopului, acestea cuprindeau câteva părți distincte. În primul rând, date despre parohia sau postul respectiv, beneficiile și remunerarea celui ce urma să fie angajat, veniturile asigurate de comunitate, menționându-se apoi documentele de care era nevoie pentru a putea candida. Uneori, mai ales în cazul uniților, acestea erau indicate exact, dar alteori, de pildă pentru posturile din Biserica Ortodoxă Română, se specifica doar că acestea trebuiau să fie în conformitate cu Statutul Organic. Desigur, cerințele erau diferite pentru fiecare post, contând mult dotarea și bunăstarea parohiei, întrucât pretențiile erau direct proporționale cu acestea. În cazul postului de paroh comunitățile mai înstărite puteau emite pretenția de a cunoaște candidații înaintea concursului propriu-zis și de a le testa calitățile vocale. Anunțurile cele mai numeroase sunt pentru posturile de preoți, dar întâlnim și concursuri pentru capelani sau protopresbiteri.

Redactorii gazetelor bisericești au lăsat loc în paginile propriilor publicații unui număr însemnat de articole care meditau la situația preoțimii și soarta acesteia

⁵⁵ Vezi și Oliver Velescu, *Știri despre biserici românești din Transilvania culese din „Sionul românesc”*, în „Mitropolia Banatului”, 1971, 21, nr. 10-12, p. 578-588.

în viitor. Sunt dezbătute probleme legate de remunerația clerului, poziția acestuia în societate, felul în care dificultățile traiului cotidian influențau prestația profesională a acestora. Rolul pe care un preot trebuia să-l joace în comunitate, de îndrumător și părinte spiritual al credincioșilor, îi face pe gazetari să se interogheze deseori despre condiția preotului. Speranța într-un standard de trai mai ridicat pentru această pătură profesională este legată uneori de reformarea bisericii din interior, pe când alte voci consideră că sărăcia preoțimii este rezultatul sărăciei generale a românilor, iar un popor sărac nu poate avea decât preoți săraci. Ignoranța de care dau dovadă unii parohi este influențată așadar de condițiile zilnice de trai, întrucât grija zilei de mâine și asigurarea celor necesare pentru el și familia sa îi distrag atenția de la menirea sa reală.

În încercarea de a contribui la cultivarea spirituală a cititorilor, care să fie bine informați și instruiți, gazetele oferă adesea informații despre noile apariții editoriale. Aflăm știri detaliate despre literatura bisericească, cărțile nou publicate, prețul și modul de procurare a acestora.

Orice tentativă de a îmbunătăți situația preoților și a familiilor acestora era binevenită. În prelungirea unui asemenea efort se înscrie și apariția fondurilor pentru văduvele și orfanii de preoți. Ziarele publică adesea situația acestor fonduri, sumele de bani care s-au strâns în urma unor colecte publice, vicariatele și protopopiatele care au contribuit. Sinoadele și reuniunile periodice ale preoților luau întotdeauna în dezbateră subiectul și încercau să ofere soluții acestei probleme, deși de cele mai multe ori acestea rămâneau la nivelul discuțiilor.

Un capitol extrem de consistent din presa ecleziastică îl reprezintă informațiile referitoare la educație. Natura acestora este extrem de bogată și variată, întrucât era o temă ce preocupa societatea românească în ansamblu. Ambele confesiuni, atât cea ortodoxă, cât și cea greco-catolică, oferă statistici școlare riguroase, care menționează numărul elevilor pentru fiecare an de studiu, sexul sau confesiunea acestora. Frecvența era una dintre problemele cu care se confrunta învățământul românesc, de aceea preoții fiecărei comunități aveau obligația de a insista pe lângă părinți să trimită copiii la școală, avertizându-i asupra pericolului pe care-l reprezenta indolența. Fiecare donație în interesul învățământului era un gest nobil, fiind consemnată la loc de cinste în presa vremii. Sunt publicate testamentele unor persoane particulare care lăsau sume consistente pentru înființarea unor fundații, a unor societăți ce aveau drept scop sprijinirea financiară a elevilor merituoși pentru continuarea studiilor. Numerele din lunile iunie-iulie fac o radiografiere a examenelor de sfârșit de an școlar. Descrierea este uneori foarte amănunțită: detalii legate de decorarea sălii de examen, personalitățile intelectuale sau bisericesti prezente în public, materiile examinate, notele obținute, numele învățătorilor care, pentru rezultatele tinerilor învățăcei, meritau toate laudele.

Silași, de pildă, propunea premiera învățătorilor care reușeau să acorde o bună instrucție copiilor, îndemnându-i să se axeze pe deprinderea unor meserii⁵⁶.

⁵⁶ „Sionul românesc”, 1867, 3, nr. 7.

Multe articole pe teme școlare vor fi publicate în „Telegraful român”, acestea reflectând poziția pe care Șaguna o avea asupra naturii moral-religioase a educației. Deznaționalizarea românilor din districtul secuiesc Trei Scaune era considerată un rezultat al lipsei învățământului național și confesional din zonă. Exemplul trebuia să fie un avertisment pentru factorii responsabili și pentru comunitățile românești în general, care aveau datoria să preîntâmpine asemenea situații negative, în care școlile de stat, maghiare, să ia locul școlilor confesionale, românești⁵⁷. „Sionul românesc” va publica, de asemenea, foarte multe articole pe teme de educație și de implicare a bisericii în această problemă, aspectele negative fiind puse în balanță cu cele pozitive, pentru a ilustra situația veridică a învățământului românesc din Transilvania. Bogăția materialului pe teme didactice publicat în ziarul vienez îl face pe Nicolae Iorga să amintească, printre publicațiile pedagogice ardeleni, și „Sionul românesc”⁵⁸. Ierarhii români au emis, prin intermediul circularilor, îndrumări sistematice spre cler care conțineau sfaturi privind starea școlilor, întreținerea și supravegherea atentă a locațiilor școlare, indicații privind manualele, educația morală a tineretului.

Aceste nobile demersuri indică preocuparea permanentă pe care biserica o manifesta pentru susținerea învățământului. În 1873, de pildă, Biserica Ortodoxă hotărăște înființarea școlilor pentru adulți, iar presa ortodoxă se face ecoul acestor dispoziții publicând ordinul consistoriului prin care li se impune tuturor preoților și învățătorilor să demareze acțiunile necesare pentru începerea cursurilor. Examenul urmau să se desfășoare în lunile februarie-martie, iar rezultatele trebuiau raportate superiorilor ecleziastici⁵⁹. Orice inițiativă care ar fi putut contribui la ridicarea nivelului învățământului românesc era încurajată. Întâlnim des în paginile gazetelor românești semnale privind apariția unor noi manuale și comentarii asupra acestora. Publicațiile ortodoxe vor face reclamă manualelor apărute la Sibiu, în timp ce în „Sionul românesc” găsim multe informații despre producția tipografiei blăjene. Era salutată apariția unor reviste de specialitate, de profil pedagogic, cum este cazul *Magazinului pedagogic*, anunțat de nășăudeni și comentat extrem de pozitiv în presă⁶⁰. Protocoalele conferințelor învățătorilor, temele care se dezbăteau cu aceste ocazii oferă informații interesante despre nivelul învățământului românesc din Transilvania. Se poate astfel reconstitui imaginea sistemului de educație de la mijlocul secolului al XIX-lea, cu realizările și dificultățile sale. Sunt însă surprinse în paginile presei și experiențe negative, comportamentul neadecvat al celor care trebuiau să fie un model pentru comunitate. Un spațiu semnificativ este alocat concursurilor din învățământ. Pe ultima pagină, alături de concursurile pentru ocuparea posturilor libere din parohii, găsim multe anunțuri referitoare la catedrele

⁵⁷ „Telegraful român”, 1870, 18, numerele din 11/23 ianuarie, 5/17 februarie, 6/18 septembrie.

⁵⁸ Nicolae Iorga, *Istoria presei românești de la primele începuturi până la 1916*, București, 1922, p. 130.

⁵⁹ Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Cluj-Napoca, Dacia, 1995, p. 183.

⁶⁰ „Sionul românesc”, 1867, 3, nr. 1.

de învățători sau din profesori. Modelul anunțului este identic cu acela din cazul preoților. Sunt specificate studiile necesare, remunerația postului și data concursului. Comunitățile, în funcție de posibilitățile materiale, vor pretinde candidați instruiți, dar care să aducă neapărat și dovada unei calități morale ireproșabile. Se cer detalii despre locurile de muncă anterioare, atunci când este cazul, despre implicarea în acțiuni politice, despre cunoașterea cântărilor religioase. Uneori pretențiile comunității vizează cunoașterea mai multor limbi străine și dovada confesiunii, printr-un „atestat de botez”.

Articolele cu caracter economic, care abordau problema din punct de vedere științific, enunțând ultimele descoperiri în materie, au locul rezervat în presa vremii. De altfel, gazetele aveau în program publicarea unor materiale de acest gen, lucru ce reiese din subtitlul unor publicații. Sunt tipărite informații despre cultivarea pământului, despre lucrările agricole ale sezonului, despre pomicultură sau avantajele oferite de economia modernă. Șaguna însuși a fost adeptul ideilor privind importanța meseriilor într-o societate, de aceea va publica în paginile oficiosului ortodox îndemnuri adresate populației de a îmbrățișa meserii variate⁶¹. Alte articole se refereau la activitatea Reuniunilor de meseriași români din Ardeal, mai cu seamă în „Telegraful român”, al cărui redactor, N. Cristea, a fost întemeietorul unei astfel de reuniuni la Sibiu. În „Sionul românesc”, Silași a insistat pe necesitatea formării unei clase mijlocii, situată între agricultori și intelectualitate; era vorba de meseriași, pe care redactorul gazetei vieneze îi considera o mană cerească pentru societatea românească. De asemenea, presa a militat pentru dezvoltarea unei industrii naționale, pentru emanciparea economică și formarea unei burghezii românești solide.

Literatura și elaboratele din sfera acesteia constituie un subiect preferat de presa bisericească⁶². Așa cum o declarau în *Prenumerăriune* sau în subtitlul lor, „Telegraful român”, „Speranța”, „Lumina” sau „Sionul românesc”, intenționau toate să publice materiale pe această temă. Sunt publicate știri despre cărțile nou ieșite de sub tipar, gazetele bisericești fiind o rampă de lansare pentru volumele de acest gen. Acestea sunt însoțite uneori de recenzii scurte privind valoarea cărții, limba în care este scrisă, date despre autor, felul în care se poate procura volumul și costul acestuia. Sunt publicate paragrafe din literatura românească și traduceri din cea universală, poezie, proză, teatru, creații folclorice, dar și articole care au ca subiecte arta, pictura și muzica românească, cum au fost cele realizate de Andrei Mureșanu⁶³. În primele numere ale „Telegrafului român”, Aaron Florian publica o serie de articole care aveau ca subiect ziaristica românească, importanța, stadiul

⁶¹ Ioan Vasile Leb, *Presa bisericească transilvăneană*, în *Contribuții transilvănene la teologia ortodoxă*, Sibiu, 1988, p. 319-320.

⁶² Pe această temă, vezi Sanda Odaie, *Literatura „Telegrafului român” în slujba afirmării culturale românești*, în *Filologie și istorie. Omagiu Marii Uniri*, redactor Victor Grecu, Sibiu, 1990, p. 45-53.

⁶³ „Telegraful român”, 1853, 1, nr. 3, 4, 34-40, 41-43.

actual și viitorul acesteia. Paginile publicațiilor ecleziastice reprezintă locul unde au debutat mulți oameni de litere români, dar tot aici vor fi tipărite lucrările unor scriitori deja consacrați, cunoscuți publicului. Deși predomină autorii transilvăneni, regăsim poezii și proză scrisă de moldoveni sau munteni, cultura reprezentând un liant între provinciile românești. De pildă, Alexandru Macedonski, care va deveni unul dintre marii noștri poeți, va publica poezia sa de debut în „Telegraful român”, în 1870⁶⁴. Traducerile din clasicii literaturii universale vor sta alături de colindele, doinele sau proverbele populare românești.

Ziarul sibian va face o prezentare amplă a activității Astei, începând cu înființarea asociației în 1861, când românii erau chemați să participe la eveniment, și continuând cu informații permanente despre ședințele și adunările generale și chiar ale unor despărțăminte ale organizației.

Interesul manifestat pentru cultură și, în special pentru literatură, de care a dat dovadă redacția „Telegrafului român”, se va concretiza la 1 ianuarie 1876 prin apariția unui supliment literar intitulat „Foișoara Telegrafului român”, deși și până la această dată ziarul avea o rubrică permanentă dedicată acestui subiect. Chiar dacă se publică literatură în presa ecleziastică, nu toate gazetele excelează în acest domeniu. În „Sionul românesc”, de pildă, rubrica respectivă era tratată destul de superficial. Există însă o serie care merită atenția cititorilor; este vorba de o recenzie a volumului *Istoria bisericii ortodoxe răsăritene universale, de la întemeierea ei până în zilele noastre*, aparținând mitropolitului ortodox Andrei Șaguna⁶⁵. Scris pe un ton civilizat, studiul este amplu și bine documentat și dă o replică viziunii ortodoxe în materie de religie. Este demn de remarcat că atacurile la adresa bisericii ortodoxe sunt foarte rare și atunci când acestea apar se bazează pe demonstrații riguroase. Tot la capitolul literatură, George Barițiu publică articolul *Romanele*⁶⁶, o dizertație pe o temă și astăzi actuală, aceea a traducerii și răspândirii pe piață a unor romane-maculatură. Autorul combate categoric asemenea acțiuni, dar și pe acei traducători nepricepuți, care practică ocazional și neprofesional această meserie. Cea care trebuie să-și spună cuvântul este critica literară, care prin intervenții prompte trebuie să stopeze asemenea producții, ce nu pot decât să dăuneze bunului gust și formării unei culturi solide. De asemenea, spre deosebire de publicațiile ortodoxe, „Sionul românesc” va publica poezie puțină, aceasta având exclusiv caracter religios. Tot aici găsim fragmente din lucrarea lui Petru Maior, *Protopapadichia*⁶⁷, publicate în mai multe numere din gazetă.

Rubrica de varietăți, la fel ca și poșta redacției, este una obișnuită, fiind tipărită de obicei pe ultimele pagini. Cuprinsul acestora este divers, informațiile pe care le găsim aici sunt variate și se referă la o gamă largă de subiecte: știri din

⁶⁴ Idem, 1870, 18, din 26 noiembrie.

⁶⁵ „Sionul românesc”, 1866, 2, nr. 14-21.

⁶⁶ *Ibidem*, nr. 17.

⁶⁷ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 3, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., 1994, p. 314.

întreaga lume, curiozități redactate într-o notă umoristică, date despre viața unor personalități politice sau culturale, sfaturi și sugestii, primite uneori chiar de la cititori, reclame ale unor firme particulare, specializate pe anumite domenii economice.

Gazetele românești au îmbrățișat cauza tuturor românilor, întrucât găsim informații de pe întregul teritoriu locuit de aceștia, iar presa ardeleană a fost un important capitol al vieții culturale românești, un „laborator uriaș al conștiinței naționale”, cum a numit-o I. Breazu. Inițiativele lui G. Barițiu și epoca deschisă în ziaristica ardeleană de gazetele acestuia au fost de bun augur. De altfel, Barițiu, spirit receptiv și vizionar, și-a găsit vocația de ziarist și a făcut din presă mijlocul eficient de apărare a intereselor propriei națiuni.

Spre deosebire de periodicele bisericesti din Moldova și Țara Românească care au un pronunțat caracter bisericesc și teologic, cele din Transilvania abordează o varietate de teme. De altfel, subtitlul unora dintre ele oglindește limpede acest lucru; găsim formulări de genul: gazete bisericesti, școlare, literare sau economice. Explicația poate fi găsită în rolul multiplu pe care l-a jucat biserica din Transilvania până la 1918. În absența unor instituții politice, bisericile românești se văd obligate să preia inițiativele de apărare a naționalității prin formule care își găsesc exprimarea pe tărâm cultural, școlar și bisericesc.

Dintre ziarele bisericesti ale perioadei discutate, cele ortodoxe au avut o vigoare mai accentuată și o perioadă mai mare de tipărire. Desigur, în capul listei se află „Telegraful român”, una dintre inițiativele laudabile ale mitropolitului Șaguna. Apariția sa a avut un impact pozitiv asupra opiniei publice românești și rolul său de ambasador al ortodoxiei, și nu numai, este unul recunoscut.

Din punctul de vedere al tematicii abordate, aceasta este extrem de variată, acoperind o gamă largă de subiecte, în concordanță cu rolul educativ pe care-l juca presa românească. Excepție face revista „Amvonul”, singura dintre publicațiile cu profil ecleziastic care este axată pe o tematică strict religioasă și teologică. Celelalte gazete vor afișa, încă din invitațiile făcute publicului pentru abonare, un program generos, pe care se vor strădui să-l respecte.

Un rol decisiv în apariția ziarelor românești l-au avut oamenii de presă, cei care alcătuiau redacțiile diverselor publicații. Desigur, multe dintre acestea au excelat printr-un valoros corp redacțional, dar pe de altă parte colaborarea cu gazetele românești a fost pentru unii intelectuali o veritabilă școală. George Barițiu, întemeietorul presei românești ardelenice, consideră că o condiție esențială pentru succesul unui ziar o reprezintă independența redactorilor săi⁶⁸. Este imposibil, considera el, ca un funcționar legat cu jurământ și plătit de stat să poată redacta obiectiv un ziar. Pentru Barițiu trebuie să primeze interesele publicului cititor și nu rațiunile personale. Consideră că nici măcar profesorii de la școlile confesionale nu

⁶⁸ George Barițiu, *Anarhia și corupțiunea presei nemțești. Presa maghiară. Presa daco-română*, în *Istoria presei române*, antologie de Marian Petcu, București, Edit. Tritonic, 2002, p. 108.

pot revendica statutul de redactori independenți, întrucât poziția lor le influențează deciziile scrise.

În privința beneficiarilor presei românești, cititorii, zierele ecleziastice oferă foarte puține informații. Este cert că publicațiile se difuzau pe bază de abonament, sumele aferente fiind trimise direct la redacții de către fiecare abonat sau prin intermediul preoților ori protopopilor din fiecare comunitate. De asemenea, este sigur că lista abonaților nu este identică cu cea a lectorilor, întrucât gazetele românești erau citite în public unui număr mai mare de persoane, această responsabilitate având-o, în general, intelectualitatea și preoțimea din fiecare zonă. Există informații că știri de ultimă oră, noutăți sau informații utile din zierele bisericesti erau citite de preoți în biserici, la slujbele de duminică sau la sărbători. Pe la 1860 se estima că „Telegraful român” avea circa 400 de abonați⁶⁹, la fel ca și „Gazeta Transilvaniei” de la Brașov. Majoritatea abonaților aparțineau, cum este și firesc, clerului și intelectualilor români, fiecare, în funcție de confesiune, preferând o anumită publicație. Putem bănui că numărul abonamentelor la presa ecleziastică nu este foarte mare din cel puțin două motive. Cu excepția „Telegrafului”, toate celelalte ziare au avut greutăți financiare și, în cel mai fericit caz, își vor întrerupe existența pentru perioade mai lungi sau mai scurte de timp, dacă nu vor fi sistate definitiv. Un alt motiv îl putem deduce din experiența gazetei arădene „Lumina”. La apariția sa, eparhia de Arad, al cărei oficios era, a obligat preoțimea să se aboneze, chiar apelând la formula unor amenințări voalate. Probabil că mulți preoți sau învățători ar fi dorit să aibă acasă un periodic românesc, dar de multe ori lipsurile financiare îi împiedicau să-și procure un abonament. De altfel, redacțiile anunță, la sistarea unei gazete, că aceasta se face din rațiuni economice și nu din lipsă de abonați. Au fost și cazuri în care doritorii trimiteau cererea de abonament și adresa, amânând timp îndelungat să achite suma necesară. Găsim în presă anunțuri în care cititorii sunt rugați, la jumătatea anului, să trimită urgent banii necesari primului semestru, întrucât nu se mai putea continua editarea pentru semestrul II. Precaute, redacțiile unor ziare vor cere, la abonare, și suma necesară unui întreg an de publicare.

Publicațiile românești din Transilvania s-au vândut cu succes și peste Carpați, dar la un preț mai mare decât în provincia intracarpatică.

O altă observație poate fi legată de repartiția geografică a cititorilor. Gazete precum „Lumina” sau „Speranța” au fost răspândite în partea de vest, unde au apărut și despre care publicau cu predilecție informații, fiind reviste cu caracter zonal. „Telegraful român”, de pildă, avea abonați în întreaga Transilvanie, deși predominau cei din zonele mai apropiate Sibiului, din centrul provinciei, la fel ca și în cazul abonaților „Foi administrative arhidiecezane” de la Blaj. Desigur, gazetele ortodoxe sunt răspândite în comunitățile de aceeași confesiune, în timp ce zierele de coloratură greco-catolică sunt citite de preoții și intelectualii uniți.

⁶⁹ Keith Hitchins, *Ortodoxie și naționalitate...*, p. 235.

În privința mediului rural sau urban din care proveneau cititorii, evident orașele ofereau o aglomerare de intelectualitate și de aceea aici exista un număr mai mare de abonamente. Nu trebuie să uităm însă că populația românească avea la dispoziție un număr mai mare de ziare și nu doar pe cele de factură ecleziastică, și de aceea numărul abonaților la foile bisericești poate fi influențat de piața presei transilvănene. Intelectualitatea putea prefera o gazetă care să nu fie sub patronajul unei confesiuni și să aibă astfel o notă mai mare de obiectivitate. După 1860 numărul de cititori și interesul pentru presă sporesc considerabil comparativ cu primii ani de după revoluția pașoptistă. Se diversifică și mediul social din care aceștia provin.

Pe lângă menirea sa esențială, aceea de a informa permanent cititorii, presa și-a adus contribuția și la dezvoltarea și modernizarea limbii române literare. Vocabularul s-a îmbogățit treptat cu cuvinte noi, reclamate de înnoirea în sine a societății, dar s-a încercat și stabilirea, în timp, a unor norme gramaticale și fonetice unice pentru toate teritoriile locuite de români. Presa românească, cu un profil foarte variat, contribuie astfel la modernizarea lexicului limbii literare⁷⁰.

Rolul pe care îl au publicațiile tipărite, de a menține treaz spiritul unei societăți, se verifică, fără îndoială, și pentru presa transilvăneană. În condițiile în care, la mijlocul secolului al XIX-lea, românii aveau atât de puține pârgii prin intermediul cărora puteau să-și facă auzită vocea, biserica a preluat rolul de lider de opinie publică, fiind un purtător de cuvânt al intereselor naționale. Ziarele ecleziastice au avut de aceea locul și rolul lor important în societate. Viața fiecărei publicații este influențată direct de ambianța politică a perioadei, iar cea asupra căreia ne-am oprit este una complexă. Gazetele bisericești, fie că sunt ortodoxe, fie unite, au încercat să facă față cu cinste misiunii lor. Dificultățile inerente de care s-au lovit le-au influențat evoluția.

Pe lângă controlul permanent impus de autorități, lipsa unei pătri largi de intelectuali în rândul populației românești are un efect negativ asupra ziaristicii românești. În ceea ce privește gazetele bisericești, problema sărăciei preoților și consecințele multiple ale acesteia vor avea repercusiuni directe asupra răspândirii publicațiilor de această factură.

Loc de afirmare a multor personalități românești, presa transilvăneană va încerca să fie o propagatoare de cultură românească, creionând modele demne de urmat. În paginile ei se vor întâlni creatori de cultură din toate provinciile locuite de români, aspect cu reverberații profunde în conștiința națională. Contribuind, prin cuvântul scris, la apărarea intereselor românești, într-o vreme în care națiunea română își căuta propriul drum, presa ecleziastică predă, în fond, o admirabilă lecție de patriotism și demnitate națională.

⁷⁰ Al. Andriescu, *Limba presei românești în secolul al XIX-lea*, Iași, Edit. Junimea, 1979, p. 84.